

ELVONÁSI TÜNETEK

Az éppen a napokban a Nemzet Művészé avanszált Bodor Ádám új novelláskötettel jelentkezett az idén, ami nagy esemény, mert a *Sinistra körzetnek, Az érsek látogatásának, a Verhovina mada-rainak* írója valahogy egyre szófukarab-bá vált az elmúlt két évtizedben.

Az egyes szövegek felépítésére is jellemző a kihagyásos szerkesztés, a ki nem mondás, vagy éppen a félbehagyás. Időnként talán nem is az a fontos, amit a szerző elmond, hanem az, amit elhallgat; inkább a sorok között kell olvasni, vagy legalább rá kell éreznie az olvasónak arra másik történetre, ami a ki-mondott szavak mögött van.

Ez a másik történet nem hagyja magát könnyen megismerni. Ha úgy olvassuk a kötetet, hogy nem esetleges az egyes novellák sorrendje, akkor talán állíthatunk valami olyasmit, hogy az első novella mintegy értelmezi a többi szöveget, mintha instrukciókat tartalmazna arról, hogy az egymás után következő különösebbnél különösebb történeteket hogyan is kell értelmeznünk.

A *Matterhorn mormotái* című írás, amely az egész kötetet felvezeti, a maga rendkívül különös módján kísérletet tesz a múlt feltárására. Ennek az első történetnek aktualitást ad az a tény, hogy éppen idén 30 éves a rendszerváltás, és mintha maga a történet is napjainkban játszódna, ami végképp kivételes helyzetnek számít Bodor, jellemzően a múlt diktatúráját bemutató írásaiban. Kelet-Európa sajátos nyomora éppen az, hogy 30 éve cipeljük magunkkal ezeket a különös történeteket a hajdan volt rémesebbnél rémesebb diktatúrákról úgy, hogy közben a szisztematikus megismerés, a tudományos munka, az erkölcsi szembenézés, a bűnösök felelősségre vonása egyáltalán nem, vagy csak részlegesen történt meg. Közhelyként szokták emlegetni, hogy a rendszerváltáskor a szőnyeg alá söpörtünk volna mindent a társadalmi megbékélés érdekében, hogy ez lett volna állítólag a vértelen rendszerváltás ára.

Olvasatomban a *Sehol* novellái kísérletet tesznek a múlt rekonstruálásá-

Bodor Ádám: *Sehol*
Magvető, Budapest, 2019

ra, megpróbálnak elmondani valamit az elmondhatatlanból. Olvasáskor felidéződnek a régi félelmek és beidegződések, maguk a történetek akkor is ismerősen hatnak, hogyha egyébként soha nem hallottam őket. Az első történetet követő hat novella egy-egy epizódot mutat be egy közelebről meg nem nevezett diktatúra hétköznapjairól. Nem a vezetőkről, az ellenzékiekről, a társadalmi elit tagjairól van szó, a novellák szereplői kivétel nélkül kisemberek, akik elszenvedik a történeteket. Sorsukat soha nem alakítják tevőlegesen, a dolgok mindig a fejük felett alakulnak úgy, ahogy.

A balladaszerű történetek különös emberek különös sorstragédiáival mindig egyéni élethelyzeteket írnak le, még hozzá jellemzően zsákutcába futó egyéni sorsokat, éppen olyanokat, amiket a rendszerváltás előtt meséltünk egymásnak valakiről, vagy éppen mi magunk megélni kényszerültünk valami hasonlót. Ezek a kiúttalan helyzetek mindig rendkívül abszurdak, ám a helyzet fonáksága mégsem képes feloldást nyújtani, mert olyan súlyos tragédiák húzódnak meg a háttérben, hogy nem lehet semmit könnyedén venni. A történeteket egyfajta távolságtartó ironiával meséli el az elbeszélő, aki váltogatja az aspektusokat, egyes helyeken a különben jellemző egyes szám első személyű elbeszélő helyett többes szám első személyre vált, ilyenkor a kollektív elbeszélő szólal meg, mint Mikszáthnál, aki egy kisebb közösség véleményét fogalmazza meg az adott személyről, vagyis pletykál. Ilyenkor különben nagy kedvvel részletez apróságokat, ezek a kitérők utóbb különös értelmet nyernek a csattanóval végződő történetekben, a csattanó igazolja az anekdota elmesélésének jogosságát. Az így vagy úgy, de első személyű elbeszélő révén olvasóként a történeten belülre kerülünk, ám az átélésből az ironikus elbeszélő mód és az elbeszélő önróniája

folyton kizökölt. Az elbeszélő ugyanis mindig szerét ejti annak, hogy tudatosítsa az olvasóban, hogy amit itt olvas, az irodalom, ami persze valóság, de más-hogy, mint a tényirodalom. Talán valami olyasmi a dolog értelme, hogy nem egy konkrét diktatúráról, Ceaușescu Romániájáról van szó, hanem általában a diktatúrákról, általános léthelyezetekről. Nem történelmi érdeklődéssel vizsgál egy bukkolt politikai rendszert, hanem az érdekli, hogy mivé lett egy ilyen rendszerben az ember, hogy hogyan lehet élni, szeretni, dolgozni és persze meghalni egy ilyen világban. Hogy hogyan tud alkalmazkodni az ember.

Ilyen elidegenítő hatása van a kötet címének is: *Sehol*. Ez egy kicsit érthető úgy is, hogy az egyes novellák közelebről meg nem nevezett helyszíne jellemzően valamilyen világvegi hely, amelyben – ha éppenséggel olyan nagyon akarja – felismerhet az olvasó egy-egy erdélyi vagy romániai helyszínt. Ezt a feltételezést sejtetik a szándékosan idegenszerű, hangsúlyozottan nem magyar hangzású tulajdonnevek. Talán azt is jelentheti a cím, hogy a rendszer természetesen azt fogja állítani, hogy ezek a történetek nem történetek meg sehol, hogy nem szabad róluk beszélni, soha, sehol, senkinek. De gondolhatjuk azt is, hogy ez a negatív utópiák seholsincs országa.

Klasszikusokat, hogy mást ne mondjak, Mikszáth elbeszéléseit idézik a nyakatekert, túlságosan is hangsúlyozott egyéni sorsokon, túlságosan is sajátos karaktereken kívül a már említett mulatságos és mindig meglepő adomák. Ezek a kis kitérők és az irracionális elemek egészen fanyar hangulatúvá teszik az egyébként mindig komor és tragikus kicsengésű elbeszéléseket. Ugyanakkor soha nem egyszerű díszítőelemekről van szó. Mert – mint utóbb kiderül – éppen az a különös, egyéni jellegzetesség okozza majd az illető vesztét így vagy úgy, amelyet a kis epizód olyan szellemesen bemutat. Mintha mindenkinek volna egy olyan tulajdonsága, amely miatt ő önmaga, de éppen ez lesz majd az a tulajdonsága, amely a bukását okozza. Kész filozófia.

Mindegyik sors, mindegyik bukás megrendítő. A történetekben mindig ott a részvét. Egyfelől ott a cinkos kikapcsolás, hogy nem kell azért ezt annyira komolyan venni, de nem lehet nem komolyan venni, ha egyszer emberleletek

múlnak rajta. És ott a szenvedő ember, aki mindig végigjárja Krisztus kálváriáját, ami miatt lehetetlenség nem szánni. Még akkor is szánandó, ha ember alatti élete van, ha nem élhet igazán emberként. Akkor is ott van benne az ember, aki méltóbb körülmények között élhetett volna akár emberi életet is. És ha így olvassuk a történeteket, akkor óhatatlanul megfogalmazódik bennünk a vád, hogy miért kellett ennek így lennie. Hogy vajon törvényszerű volt-e, hogy ezeknek az embereknek ilyen méltatlanul kellett élniük. A történetek valamilyen bizonytalan fél-múltban játszódnak, de ez nincs kimondva sehol pontosan, csak valahogy ez az érzése az embernek. A használt nyelvtani igeidő sokszor (de nem minden novellában) a jelen idő, ami valami különös állandóságot sugall, hogy mindez nem zárult le. De hát, hogy is zártuk volna le, amikor nem beszélünk róla. És hát azért nem beszélünk róla, mert nagyon nehezünkre esik szembenézni saját magunk és mások viselt dolgaival. Az még csak hagyján, hogy nem születünk hősek, de ennyi gyávaságot, árulást, meghunyászkodást és beletörődést még nem látott a világ. Mintha csak arra születünk volna, hogy igazodjunk. Nem jó látni ezt a velünk született alkalmazkodóképiséget, ahogy egyszerűen csak élni akarunk, vagy esetleg már azt sem.

A közismerten filmszerű elbeszéléseihez Bodor kidolgozott egy saját nyelvet, amelyről azonnal felismerhető a szerző. Az benne a különös, hogy egyfelől végtelenségig lecsupaszított nyelvet használ, ez egyfajta minimalizmus, másfelől meg egy összetett és utalásokra épülő jelrendszert, amelyben az egyes képek és szimbólumok egymásba folynak és egymást értelmezik. Semmi sem biztos, az pedig különösen nem, ami annak látszik. Az egyik novellának például az a címe, hogy *Hekk*. Első pillanatban talán úgy gondolná a nyájas olvasó, hogy tudja, miről van szó. De nem, ez nem a balatoni cápa híres-hírhedt alfaja, az ugyanis történetesen elő sem fordul az elbeszélésben. Az olvasónak tehát nagyon is résen kell lennie, mert az elbeszélő tudatosan szeretné megzavarni a megértést. Eláraszt lényegtelen információkkal, alapvető dolgokat viszont elhallgat, szóval még arra is az olvasónak kell rájönnie magától, hogy valójában mi az, amit ki kell találnia. Az olvasás

azért nem válik rejtvényfejtéssé szerencsére. A váratlan fordulatok, az epizódok és a sokféle halál jó ritmusban van adagolva, mindig van valami, ami miatt folytatni akarjuk az olvasást.

A sokféle egyénített szereplő különös ellenpontja – Bodor könyveiben általában is – az ikerpár. Ők mintha a létükkel cáfolnák, hogy az ember egyedüli példány. Az ő szerepeltetésük, mintha valami olyasmit sugallna, hogy az emberpéldányok örökre hitt utánozhatatlansága még sem értendő egészen úgy, ahogy gondoltuk. Furcsák ezek a váratlan megettőzések, hiszen az ikerpárok egy-egy tagjának az élete is éppen olyan egyedinek tűnik, mint bárki másnak az élete, akinek nincs ikertestvére. És akkor itt vannak ők, ezzel a rendkívül egyedi testfelépítéssel, sorssal és étellel úgy, hogy ketten vannak pont ilyenek. Ki érti ezt?

Az elbeszélő szándékosan tartja bizonytalanságban az olvasót a történet idejét, helyszínét és szereplőit illetően. Egyfajta valóságmegvonás ez, ami különös módon építőközként szolgál. Ez érthető szimbolikusan is, hogy a valóságról nem lehet állításokat tenni, másfelől pedig a tipizálás eszköze, mert így jobban megértjük a történetek egyetemes jellegét, kortól, helytől függetlenül viselkedhetünk így is. Van egy nem szokványos szereplőcsoport is, ezek pedig az állatok. Mintha ők is az emberlétünkről szólnának, mintha arra emlékeztetnének minket, hogy egész emberi lényünknek

van egyfajta testi vonatkozása, bizonyos tekintetben állatok vagyunk, és néha az emberek és az állatok viselkedés alapján talán nem is annyira állunk távol egymástól, mint amennyire szeretnénk.

Az elbeszélő általában az egyik szereplő, aki időnként kibújik az szereplő bőréből és kívülállóként szól bele a történetbe. Megjegyzéseket fűz a történethez, értelmez valamit, vagy visszavon állításokat. Ez feszültséget ad a szövegnek, valahogy dimenzionált, érdekesebb lesz tőle, mert a szerepváltás nézőpontváltásra kényszeríti az olvasót is.

A történetek jól olvashatók és értelmezhetők önmagukban is, nem feltétlenül kell őket az életmű vagy a kötet egészében interpretálni. A megértésükhez azonban igényes, elmélyült olvasásra van szükség. Tudom, hogy sok olyan nem profi olvasó van, aki bele sem kezd egy olyan könyvbe, amely első pillantásra nem látszik szórakoztatónak, ezért külön szeretném hangsúlyozni, hogy a komor mondanivaló ellenére a meglepetésekre, váratlan fordulatokra épülő novel-lák rendkívül olvasmányosak. ■ ■ ■

■ **Mohácsi Árpád** (1966): magyar-portugál-német szakon végezett az ELTE-n, verseket és színpadi műveket ír, műfordító. A Szépirók Társaságának tagja. Kötetei a Kalligramnál: Fernando Pessoa: *Portugál tenger. Válogatott versek* (2008); Gottfried Benn: *Kígyóból a kanyar* (2013); *Hannibál búcsúja* (2015).

KOLOZSI ORSOLYA

A Magyar Faust képtelen kalandjai

„Kitejt az év, a perc lejár,
Hogy Debrecen híres tanára,
Mint vérrel esküvé egy rossz nap,
Átadja székét – a Gonosznak.”

Arany János e sorokkal kezdi *Hatvani* című versét, melynek témája a nép szerint az ördöggel lepaktáló debreceni professzor, kinek alakja megihlette többek között Jókait és Mikszáthot is.

Győrei Zsolt–Schlachtovszky Csaba: *Magyariné szeretője*
Kalligram, Budapest, 2019

Hatvani István, a híres Kollégium egykori tanára valóságos alak volt, 1718 és 1786 között élt, fiatalon bejárta Nyugat-Európát, Baselen, Leidenben, Utrechtben is tanult, teológiai és orvosi

doktorátust szerzett, Debrecenbe visszatérve a Kollégium matematika és filozófia tanszékét kapta meg, de tanított általános és kísérleti fizikát, botanikát, kémiát, geográfiát, csillagászatot, mindemellett kiváló orvos is volt, diákjait maga gyógyította. Hatalmas és kiterjedt tudása, a fizikai kísérletekben való jártassága lehetett az oka annak, hogy különféle babonás hiedelmek övezték tiszteltreméltó alakját. A közhiedelem ördögös varázslónak tartotta, s bár előadásainak anyagai sajnos nem maradtak fenn, félelmetes híre a néphiedelmek világából hamar átkerült az irodalomba, a Magyar Faustban sokan láttak fantáziát, bár az ördögösséget minden író hatalmas iróniával és nyilvánvaló fenntartásokkal kezelte. Ennek a 18. század óta tartó „irodalmi pályafutásnak” a legfrissebb állomása a Győrei–Schlachtovszky szerzőpáros új regénye, a *Magyariné szeretője*. Az írók a témát már korábban érintették egy drámapályázatra beadott szövegrészletben, ezt bontották most ki és kalauzolják el olvasójukat a tizenharmadik századi Debrecen valós és fiktív elemekből montírozott világába.

A regény több síkon bonyolódik: egyrészt témává teszi Hatvani történetének megírását, valamint Hatvani történetén belül is megjelenik egy újabb dimenzió, mégpedig mágikus betéttörténetek formájába. A különböző síkok közötti váltások egyértelműek, nem hozzák zavarba az olvasót. A megírás történetének főhőse a Hatvani legendáját és szerelmének történetét lejegyző Makai Sámuel joghallgató, aki eredetileg egy disszertáció megalkotása miatt ragad tollat. Az érkekezés Hatvani István bontópörét lenne hivatott tárgyalni, de a történet egyre csak kanyarog és duzzad, míg végül szerzője kénytelen belátni, hogy valójában rég nem tudományos munkát ír, hanem regényt. A jurátusból poétává váló íróknak segítői is vannak, egyrészt a korszak nagy költője, Csokonai Vitéz Mihály, akivel együtt kocsmáznak és látogatják a bordélyházakat; valamint Rébi néni, a szálásadó, aki hagyományos vetrecéjén kívül arról híres, hogy lépten-nyomon belevájt a készülő szövegbe. A disszertációból ördögrománá lett regénybeli szöveg Hatvani időskorának néhány hónapját jeleníti meg; azt a néhány hónapot,

amikor beleszeret a nála jóval fiatalabb Fruzinkába, melynek kapcsán boszorkánysággal és gyilkossággal is vádolják. A fiatal lány első felbukkanása a regény egy tipikus részlete, a könyv hemzseg az efféle túlbuzjázó, terjengős, jelzőkkel zsúfolt, ironikus felhangú bekezdésektől: „Korántsem a négy sápadt gyertyából tündöklött e fény, hanem a sudár, gyönyörű leányból, ki most a szobába lépett, egyik kezében nagy, karos gyertyatartóval, másikkban egy tálcával, amelyen egy butélia meggylikőr és két kupica állott. Tizenhét esztendő számolt ekkor, orcáin szűzies pír, magas, hófehér homlokán mintha minden báj és tökély találkozott volna, nádszál termete, labdarózsa keble édeni üdvöt ígért a boldog férjfiúnak, ki őt majd egykoron hitvesül bírhatja. Hangja talján violoné. Nyaka hattyúé, válla íve hellyen vázákéit másolja. Szeme eleven parázs, dereka darázs, szoknyája rebbenése lepkének finom rebbenése virágról virágra, lépte mi könnyű, mi drága! Gesztenye haja csipejéig omlik vala...” A rokokó hagyományait idéző leírás persze csak egy példa, bár felépítésében végig ez a bőség és részletgazdagság jellemzi a szöveget, azért sokféle beszédmód megtalálható, az emelkedettől egészen a piaci kofák vulgáris megnyilvánulásáig. A nyelvi regiszterek keverése mellett a szókinccs lenyűgöző gazdagsága az, mely már az első oldalak után elismerésre készítet, látható, hogy szinte tobzódnak benne a szerzők, miközben stilizált, archaizáló 18. századi nyelvhasználatot idéző nyelvüket megalkotják. A *Magyariné szeretőjének* nyelve azonban nem egy korábbi nyelvállapot rekonstrukcióját kísérli meg, nem akar teljesen autentikus lenni, de nem is teljes fikció (a szerzők egy interjúban azt nyilatkozták, hogy a kötet szavainak túlnyomó részét ellenőrizték korhűség szempontjából). Kiváló arányokkal vegyíti a kitálat és valós nyelvi elemeket, úgy, hogy az életre keltett nyelv egyszerre idegen és mégis ismerős, sok újdonságot tartogat, mégsem válik élvezhetetlenné, vagy érthetlenné.

A kalandos és fordulatos történetben mintha a középkor és a felvilágosodás szarkasztikus világnézeti küzdelme bontakozna ki: a babonáság kerül szembe a tudománnyal, és nagyon úgy tűnik, hogy előbbi győzedelmeskedik. Hatvani

István először bűnös vonzalma (hiszen nő, és ráadásul egy jóval fiatalabb nőbe szeret bele) miatt lesz a debreceni szóbeszéd tárgya, majd mikor a leány apja egy furcsa balesetben meghal, gyilkosság gyanúsítottjává is válik. Hamar ráébred arra, hogy a józan ész segítségével nem tisztázhatja a vádakat, kénytelen az ellene forduló népharagot félelemmé változtatni, és azt használja ki, hogy földöntúli, az ördögtől származó erőt tulajdonítanak neki. A regény lapjain olvasható „román” egy sokrétegű szöveg, hiszen egyszerre szerelmi történet, krimi és egy város korrupt működésének bemutatása, sok mágikus és irreális betéttel tűzdelve. Boszorkányok, kofák, kisasszonyok, tudósok, városi előjárók és részegeskedő poéták népesítik be ezt a karneváli teret, hogy a végén egy nagy, ördögi forgatagban, egy bulgakovi bálon együtt ünnepeljenek: „Más vendégek kart karba öltve sétálgattak, és bámulták a mennyezetről lecsüngő, ezerkarú, kristály gyertyatartókat és hasonlóan ékes falikarokat. Újra mások a kártyaasztaloknál kísértették meg szerencséjüket, az ifjabbja pedig minéttel járt az egyik szegletből hangoztatott szerszámos muzsikára. Mindenki arcán valamely derűs kábáság, mosolyos magafeledtség ült. Nem csak a hatalmasra tárgult téren nem csodálkoztak, de a Raphael- és Tizian-festvények ottani lételet sem találták különösnek.” Összetett, többsikű, és rendkívüli nyelvi leleménnyel megírt szöveg a *Magyariné szeretője*, mely görbe tükröt tart nem csak a tizenharmadik századi cívis városnak és polgárainak, hanem a ma olvasóinak is. Ennek ellenére nem kell (és nem is lehet) túlságosan komolyan venni, legfeljebb együtt nevetni vele. Olyan különleges könyv, melynek minden sorában érezhető, hogy alkotói nagyon élvezték a megírását, és talán éppen ez a felszabadultság teszi rendkívül szórakoztató alkotássá. ■ ■ ■

■ **Kolozsi Orsolya** (1980, Budapest): tanár, kritikus. A Szegedi Tudományegyetemen szerzett magyar-összehasonlító irodalomtudomány szakos oklevelet, ugyanitt a Modern Magyar Irodalom Tanácsán folytatott doktori tanulmányokat.